

SZILÁGYI MÁRTON

CSOKONAI AZ 1796-OS ORSZÁGGYŰLÉSEN*

Amikor Csokonai kilépett a debreceni Kollégiumból, voltaképp egy tanintézményt hagyott el egy másik kedvéért, illetve korábbi iskoláját cserélte fel egy újabbra; ám a Sárospatakról való távozása már alapvetően más karakterű volt. Ez a váltás egy másik életforma megkísértését is jelentette. Ezután a költő már soha nem próbált meg újabb tanintézmény diákjaként érvényesülni. Amit megcélzott, az egy új, a korszakban nem sokaktól megvalósított karriertípusnak a kipróbálása volt. A lapszerkesztésre való vállalkozás alighanem szoros összefüggésben lehetett poétai öntudatának ekkor már kétségtelen megerősödésével is; Debreczeni Attila azt hangsúlyozza, hogy korábbi, a költészettel való leszámolásra utaló megjegyzéseivel szemben Csokonai aktivitásának új időszaka az országgyűlési tartózkodás.¹ Amikor ugyanis Csokonai 1796-ban Pozsonyba utazott, s ott sikeresen elindított egy lapot, egy olyan irodalmi intézmény létrehozásával próbálkozott, amely saját költői tevékenységének adhatott teret.

Több szempontból is igen sajátos azonban a kiadott folyóirat. Az egyes számok élén nem szerepelt a megjelenés dátuma, egyedül az előszó tartalmazott datálást („Írám Pozsonyban, 1. Nov. 1796.”). Ez pedig arra enged következtetni, hogy Csokonai inkább egy majdan összeálló verseskötet füzeteiként foghatta fel a megjelent egységeket.² A *Diétai Magyar Múzsza* első ízben kínált lehetőséget arra, hogy Csokonai összegyűjtve és átdolgozva a világ elébe bocsássa saját műveit. A folyóiratba Csokonai fel tudta venni korábbi, döntően még Debrecenben született verseit³ – ennek kapcsán figyelemre méltó, miképpen használta fel praeparatori működésének emlékeit, azokat a diákfüzeteket, amelyekbe a tőle adott propozíciókra írott költeményeket följegyezték. Ezekből egyébként egy bizonyosan fennmaradt (a *Szatmárnémeti Gyűjtemény*),⁴ s ennek fényében a Csoko-

* A tanulmány az MTA Bolyai Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ DEBRECZENI Attila, *Csokonai, az újrakezdések költője: A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1993, 109–111.

² Erre felhívta a figyelmet VARGHA Balázs, *Csokonai Vitéz Mihály alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1974, 3–4.

³ Ezt hangsúlyozza SZUROMI Lajos is: *Költői szándék és időrend a Diétai Magyar Múzsában*, ItK, 1964, 293.

⁴ A füzet teljes anyagát lásd DEMETER Júlia, PINTÉR Márta Zsuzsanna, „Jöszte poétának”: *Egy ismeretlen Csokonai-versgyűjtemény*, Bp., Argumentum, 2005 (Irodalomtörténeti Füzetek, 156).

nai-filológiában *Zöld Codex* néven számon tartott versfüzet is a leginkább ekként azonosítható.⁵ A *Szalmárnémeti Gyűjtemény* felbukkanásával most már úgy tűnik, hogy a folyóirat kiadása előtt nem is nagyon léteztek összeírva az addig keletkezett versek publikálásra érdemesnek gondolt csoportjai; részben egyébként azért, mert Csokonai verseinek jelentős része a *publicus praeceptor* működés közben született, s az oktatás jellegéből következően a propozíciós feladványokra improvizált tanári példaadás termékei voltak. Ezeknek a verseknek pedig előzetes kézírata sem nagyon tételezhető föl, fennmaradási helyük pedig a diákok versesfüzetei lehettek; Csokonainak ezért volt szüksége arra, hogy ezek közül a gyűjtemények közül saját kezébe vegyen többet is. A *Szalmárnémeti Gyűjtemény* nyilvánvalóan autográf bejegyzései és javításai⁶ ezzel tűnnek magyarázhatónak. A *Zöld Codex* és a *Szalmárnémeti Gyűjtemény* egymással párhuzamosan és egy időben, de mégis külön készült rendszerezési kísérletnek látszik, olyan próbálkozásnak, amely az addig született verseket a publikálásra való kiválasztás érdekében megrostálja.⁷ Ennek az apropóját pedig nyilván a *Diétai Magyar Múza* közrebocsátásának terve adhatta, ráadásul úgy, hogy ez a terv a folyóirat-szerkesztés feladatát a leginkább egy szerzői kötet létrehozásához közelítette; ennek utólagos, igencsak egyértelmű jelzése az, hogy a költő a folyóiratszámokat összekötve, valóban külön kötetként fogalmazta a *Diétai Magyar Múzsát*.⁸

Figyelemre méltó, hogy Csokonai egyetlen pillanatig sem próbálta meg a lapot valamiféle közösség vagy társaság orgánusaként föltüntetni,⁹ noha ez a stratégia általános volt a korabeli, néhány évvel korábbi magyar nyelvű folyóiratok esetében. Csokonai igen sajátos, az előzményektől jelentősen eltérő elképzelést kívánt megvalósítani: saját költői fellépésének orgánumát akarta létrehozni, s ennek csupán kézenfekvő alkalma volt a diéta mint alkalom s Pozsony mint helyszín.¹⁰

A folyóirat előszava ki sem tért arra a lehetőségre, hogy a folyóirat bármiféle aktuális tematikával kívánna kapcsolódni az országgyűléshez, Csokonai mindössze így vázolta a folyóirat karakterét: „Ha a’ Múza kevés alkalmatosságra-való versezetekkel fog szolgálni, annak azt az okát adja, hogy a’ Thémis’ és a’ Politika tornáztában még kevés ideig

⁵ Erről lásd DEBRECZENI Attila, *A Zöld Codex rejtélyei: Egy filológiai felfedezés továbbgondolása Csokonai „szengéire” nézve* = „Et in Arcadia ego”: *A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 77–78.

⁶ Ezeknek az összefoglalását lásd DEMETER–PINTÉR, *i. m.*, 43.

⁷ Vö. DEBRECZENI, *i. m.* (2005), 77.

⁸ Erre nézvést lásd Vargha Balázs kiadástörténeti összefoglalását: VARGHA Balázs, *Csokonai műveinek első kiadásai* [kísérőtanulmány] = CSOKONAI VITÉZ Mihály *Poétai munkái*, kiad. VARGHA Balázs, Bp., Akadémiai, 1974, 3–7 (a továbbiakban: VARGHA, *i. m.*, 1974a).

⁹ Szuromi Lajos így fogalmaz: „Figyelemre méltó érdekesség, hogy csupán szépirodalmi lap s csupán a kiadó költő alkotásait tartalmazza, bár az Ausonius-átköltéssel éppen tizenegy fordítása föltétlenül színező jelenség.” SZUROMI, *i. m.*, 295.

¹⁰ Vargha Balázs így fogalmazta meg a *Diétai Magyar Múza* karakterét: „Ezek a meghiúsult tervek [Csokonai későbbi törekvései egy *Nyájas Múza* című kiadvány publikálására – Sz. M.] visszafelé ható érvennyel világítják meg a Diétai Magyar Múza jellegét: olyan újság, amelyben csak irodalmi művek vannak, s csak egy szerzőtől. Vagy: irodalmi műveknek olyan füzetes kiadása, amelynek újságszerű címe, ismétlődő fejléce van.” VARGHA, *i. m.* (1974a), 5.

múlatván, az olyanokba könnyen meg találna botlani. – E’ szerint tehát ő tsak böltsekedni fog, ’s néha néha tréfálódni.”¹¹ Csokonai az első három számban például említést sem tett az uralkodóról – Szuromi Lajos részben ebből, részben más megfigyelések alapján úgy látta, Csokonai itt a magyar rendek oldalán állt az udvar és a nemesség konfliktusában.¹² S bár a folyóirat nyitóversének ajánlása valóban a rendekhez szól („A’ fő tiszteletű, méltóságú, és tekintetű rendekhez a’ Diétai Múzsá”),¹³ ez talán kissé elsietett következtetés. Az 1796-os országgyűlést ugyanis egészében nem a szembenállás jellemezte. Ezúttal még – a magyar országgyűlések történetében szokatlan módon – az ország sérelmeinek felsorolása is elmaradt a diéta elején. A folyóiratban is inkább az figyelhető meg, hogy Csokonai a politikai diskurzus konfliktusokat hordozó elemeit egészében akarta kirekeszteni a lapból – hiszen az uralkodó emlegetésének a hiánya nem járt együtt nemhogy a rendi törekvések méltánylásával, de még észlelésével sem. Sokkal fontosabb lehetett a leendő mecénások megnyerésének szándéka; aligha véletlen, hogy egy, már a vállalkozás megszűnése utáni sajtóhíradásban Csokonai így jellemezte a kiadványt: „A’ Diétai Magyar Múzsá, melly az Ország’ Gyűlése’ alkalmatosságával Hazánk’ Fő és Nemes Rendeinek udvarlásokra ki adódott”.¹⁴ A rendek megnyerése azonban az egyes számokban nem a politikai problematika rendi törekvéseinek afirmációjával valósult meg, hanem – már ahol egyáltalán ennek van nyoma – sokkal rejtettebb és kiegyensúlyozott módon. Csokonai ugyanis tendenciaszerűen, bár egyáltalán nem mindegyik versével, az országgyűlés legfőbb céljához, a hadiadó megszavazásához igyekezett kapcsolódni.¹⁵ Már a királyi meghívólevél magyar nyelvű bevezetése is így fogalmazott ugyanis: a király „most az Istentelen, Isteni, ’s Világi Törvények nélkül való Francia Nemzet által háborúval, mellyre azon Nemzet által kenszerítettett, illetetvén, Atyai gondoskodása szerint a’ háborúból eredhető nyomorúságot, ’s inséget azoktúl el-háritatni kívánván” hívta össze az országgyűlést.¹⁶ A rövid diéta ezen kívül érdemben nem is végzett mással (az „Ország nehézségeinek meg-visgálására” kiküldött deputáció jelenté-

¹¹ *Előbeszéd [a Diétai Magyar Múzsához]* = CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Tanulmányok*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, Akadémiai, 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 17.

¹² SZUROMI, *i. m.*, 291.

¹³ Reprint kiadását lásd CSOKONAI VITÉZ *Poétai munkái, i. m.*

¹⁴ A Magyar Hírmondó 1796. december 15-i számában megjelent jelentést lásd CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Feljegyzések*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, SZÉP Beáta, Bp., Akadémiai, 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 238.

¹⁵ Az 1796-os országgyűlési napló rövid értékelését lásd POÓR János, *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*, Bp., Universitas, 2003, 100–101.

¹⁶ *Naponként való jegyzései az 1796dik esztendőben Felsőes Második Ferentz Római Tsászár, Magyar, és Tseh Ország Koronás Királya által Posony Szabad Királyi Várassában Szent-András Havának 6dik napjára rendeltt Magyar Ország Gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven irattatnak, és az Ország Gyűlésének fő vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordittattak*, Posonyban, Fűskúti Landerer Mihály’ betűivel, 1796 (a továbbiakban: *Naponként-való jegyzések*, 1796), V.

sét nem is vették tüzetes tárgyalás alá),¹⁷ leszámítva a másik fontos eseményt, a nádorválasztást és József nádor hivatalba való beiktatását. Olyannyira, hogy a diéta végén, amikor vita bontakozott ki arról, a rendek forduljanak-e még bizonyos ügyekben felírással az uralkodóhoz, az a döntés született: mivel ez az országgyűlés „egyedül az hadi segítség ajánlására lévén ki-rendelve”, mindent a következő országgyűlésre halasztanak.¹⁸ Már az országgyűlés elején felbukkant a magyar rendek korábbi segítségének történeti példája is. Felsőbüki Nagy József személynök a november 9-én elmondott nyitóbeszédében például így fogalmazott: „mutassuk-meg valósággal, hogy mi ditső Őseinknek, kik a’ Felsőges Uralkodó Hazát [sic! – Sz. M.] leg-nagyobb inségében, nem kiméllvén életeket, véreket, ’s értékeket, hathatóssan segítették, ’s ez által azt érdemlették, hogy az Monarchiának meg-tartása, Nemzetünknek örököszen fenn-maradandó Ditsósságára Európától, ’s magától Felsőges Urunktól-is nyilván nekik tulajdonítatik, azoknak mondám nem vagyunk el-fajult Fiai...”¹⁹ Ezt az érvet a rendek nevében válaszoló Vantsai János prelátnak, az esztergomi káptalan követe is átvette: „Fiai vagyunk tudni-illik azoknak a buzgó Magyaroknak, kik ditső Királyainknak szerentsés, és bődlog állapotjáért nem tsak kiseded vagyonyokat, hanem Élteket, és Véreket leg-tisztább öröm kiáltások között fel-áldozták; azért mint méltó Magzatok a’ mennyire töllünk kitelik, örömmel ajánljuk mi-is Javainkat sótt ha kívántatik vérünket és Életünket.”²⁰

Valójában ehhez a törekvéshez illeszkednek a folyóirat lehangsúlyosabb, mondhatni, a kompozíciót meghatározó darabjai.²¹ A magyar vitézség hagyományának újraéledését ünneplő vers (*A’ mostani háborúban vitézkező Magyarokhoz*)²² szinte arra a kezdeményezésre látszik válaszolni, amely az országgyűlés hatodik ülésén (november 23-án) fogalmazódott meg: ekkor a szatmári követ javasolta, hogy Károly főherceg hadisikerei miatt a rendek „örvendező levelet” bocsássanak ki.²³ A költemény egy, a lehetséges

¹⁷ A deputációtól összeállított jegyzéket és ezzel kapcsolatos felírást lásd az országgyűlés iratai között (külön lappszámozással, hozzákötve a jegyzőkönyvhöz: *Naponként-való jegyzések*, 1796): XIX. és XX. számú dokumentumok (28–37).

¹⁸ Tizenhetedik ülés, Karátson Havának [december] 9-dik Napján: *Naponként-való jegyzések*, 1796, 62–66. Az idézet: 65.

¹⁹ *Naponként-való jegyzések*, 1796, 3.

²⁰ *Naponként-való jegyzések*, 1796, 4–5. Vö. még BENDA Kálmán, *Az udvar és az uralkodó osztály szövetése a forradalom ellen (1795–1812) = Magyarország története 1790–1848*, főszerk. MÉREI Gyula, szerk. VÖRÖS Károly, I, Bp., Akadémiai, 1980 (Magyarország Története, 5/1), 447.

²¹ Megjegyzendő, hogy Toldy is ezekben a művekben látta a folyóirat meghatározó darabjait: D. SCHEDEL Ferenc [TOLDY Ferenc], *Csokonai élete* = CSOKONAI Mihály *Minden munkái*, a szerző saját kéziratát s az első kiadásokhoz gondosan egyengetve, számos kiadatlanokkal bővítve, jegyzésekkel világosítva s életrajzzal bevezetve kiadta D. SCHEDEL Ferenc, Pest, Hartleben K. Adolf, 1844 (Nemzeti Könyvtár), XXIX–XXXI.

²² A vers a *Diétai Magyar Múza* második számának élén jelent meg; reprint kiadását lásd CSOKONAI VITÉZ, *i. m.* (1974).

²³ „Nemes Szathmár Vármegye Követtve a’ Tekéntetes Státusok, és Rendek eleibe terjesztvén a’ Királyi Fő Hertzegnek Károlynak az Ellenségén vett győzedelmeit, sótt személyének fel-áldozásával a’ köz bátorság fenntartásáért való Vitézkezését, annak tekintetéből, hogy az Ország Rendei szintén a’ Hadi segítség iránt való Tanátskozásra vólnának öszve gyűlve, nem tsak illendőnek, de méltónak-is tartotta, hogy az egyben lévő Ország Rendjeinek nevében a’ köz öröm, ’s örvendezés Levél által ki-jelentessen. A’ mennyiben pedig a’ Hazafiak Fő Vezérsége alatt a’ győzedelmes Vitézségben részesek vólnának, azok Ő Királyi Hertzegségének

konfliktusokon kívül álló értéknek a felmutatásaként értelmezhető: a magyar hadi erények jelenthettek vonzó példát a rendi álláspont felől nézve, de fel lehetett fogni mindezt abszolút lojális gesztusként is, hiszen a küzdelem a magyar király érdekében zajlik.²⁴ Ennek az egyeztető taktikának az első jelentkezése a lapban a *Látás* című vers, amelyről maga az alcím is elárulja, hogy fordítás („Írta Deák nyelven Udv. Tanácsos Denisz Úr. Németre fordította Säulenfeld Úr”). A költemény ugyanis látomás formájában idézi meg azt a jelenetet, amikor a magyar rendek 1741-ben Mária Terézia segítségére ajánlották magukat az országgyűlésen. A folyóirat egészén belül ez a vers közvetlen előkészítése lesz egy kilencénekes kantátának (*Az 1741-diki diéta*), amely témaválasztásával ehhez a Denis-műhöz kapcsolódik;²⁵ ilyenformán pedig a *Diétai Magyar Múza* egyetlen kime-revített történeti pillanatot avat előképpé, egy olyan eseményt, amelyben a király és a rendek teljes harmóniája mutatkozik meg.²⁶ A pozsonyi országgyűlés alkalmával a magyar rendek megtette felajánlás, Mária Terézia trónja megmentésének kinyilvánított szándéka az egység történeti pillanatát mutatja fel.²⁷ Ez egyrészt visszautal persze *A' mostani háborúban vitézkedő Magyarokhoz* című versre is, hiszen a szerző éppen a militáns erények fönntartásában leli meg a közös pontot a közvetlen múlt és a jelen között, másrészt pedig a társadalmi szerződés rousseau-i gondolatának rendi átértelmezését is magában foglalja: a rendek és az uralkodó között ennek értelmében működhetik csak a béke.²⁸

ajánltassanak.” *Naponként-való jegyzések*, 1796, 40. A dokumentum szövegét lásd az országgyűlés iratai között (külön lapszámozással, hozzákötve a jegyzőkönyvhöz: *Naponként-való jegyzések*, 1796): XI. számú dokumentum (17–18).

²⁴ Ezért is tűnik erős túlzásnak Gábor László állítása: „[Csokonai] A Diétai Magyar Múza első három kötetében csak a rendeket dicsőíti, hozzájuk szól: az uralkodó házról szót sem ejt.” GÁBOR László, „*Perújrafelvétel*” *Csokonai ügyében: Az 1796-os országgyűlési szerepléséről*, Hevesi Szemle, 1984/3, 54.

²⁵ Erre az összefüggésre felhívta a figyelmet FERENCZI Zoltán, *Csokonai*, Bp., Franklin-Társulat, 1907 (Költők és Írók: Élet- és jellemrajzok az irodalom köréből), 68–70.

²⁶ A kantáta politikai tudatosságát Gábor László a következőképpen látta: „Az 1741-diki Diéta című kantátájában mintegy a magyarországi felvilágosodás erőinek összekovácsolását kísérli meg: titokban bízva abban, hogy a rendek rákényszeríthetik akaratukat az uralkodó házra, s nem valósul meg a nemzethalál szörnyű víziója, melytől idézett levele szerint ez időben félt. Ez a 'seregszemle': a *felvilágosult abszolútizmus eredményeinek felsorolása, a felvilágosult nemesség biztatása, s az egész alkotáson végigvonuló polgáris szemlélet*. Ez a hármasság, mellyel a magyar aufklerizmus erőit tömöríti, tudatosságot takar. Így hát bizton állíthatjuk, hogy Csokonai kísérletet tesz *saját* politikai nézeteinek gyakorlatba való átültetésére, valójában nem tesz engedményeket.” (GÁBOR, *i. m.*, 57.) Megítélésem szerint azonban aligha lehet szó itt „saját politikai” nézetek rejtett felmutatásáról, a folyóirat egésze ennek erősen ellentmond.

²⁷ Ezt a sajátosságot Gábor László úgy értelmezte, hogy Mária Terézia és a rendek egymásra találása „*az egyetlen lehetséges felvilágosodott politikai állásfoglalás*. Nem kiszolgálása, sokkal inkább *kikerülése* a cenzúrának, mely éberen örködött, s Csokonai a Diétai Magyar Múzában közölt régebbi verseit is megnyírta.” GÁBOR, *i. m.*, 56.

²⁸ Erre felhívta a figyelmet GÁBOR, *i. m.*, 57.

A lap kiadása – még ha ez szokatlan hangzik is a Csokonai-szakirodalom többségének kudarcot emlegető szólamához képest²⁹ – összességében sikeres volt.³⁰ Hiszen Csokonainak bő egy hónap alatt sikerült egy kötet-egészet létrehoznia a 11 szám sorjázásából, s ezt utólag első kötetként forgalmazhatta is. Ráadásul a vállalkozás nem Csokonai szerkesztői taktikája miatt szűnt meg igen hamar, hanem a diéta gyors berekesztése miatt; még ha ilyen módon nem tudjuk is eldönteni, hosszabb távon életképes maradt volna-e a vállalkozás. Mindazonáltal persze éppen a lap anyagi háttere kapcsán több megoldatlan – vagy talán megoldhatatlan – kérdéssel is szembe kell néznünk. Kérdéses, hogy Csokonai miből finanszírozta a lap megjelenését. Azt sem tudjuk, a *Diétai Magyar Múzsza* megszűnése okozott-e anyagi veszteségeket. Csokonainak egy későbbi, Széchenyi Ferenchez intézett levele tartalmaz egy említést, hogy a gróf tizenhat aranyat „resolvált” a költőnek akkor, amikor a folyóirat kiadásával „hajótörést” szenvedett, ám ezzel Csokonai nem élt.³¹ Az enigmatikus utalásból most a gondolatmenet számára talán az a legérdekesebb tanulság, hogy Csokonai – aki ezek szerint megpróbált anyagi támogatókat találni a folyóirat kiadásából származó veszteség mérsékelésére – végső soron nélkülözni tudta a mégiscsak elért anyagi támogatást. Persze azt már nem tudjuk, hogy ez miképpen volt lehetséges, illetve mik lehettek azok a körülmények, amelyek megakadályozták a pénzhez való hozzáférést. Mindazonáltal Csokonai későbbi kapcsolatai nem mutatják azt, hogy a lap kiadásával teljesen ellehetetlenítette volna magát: a nyomdász-szal való kapcsolata éppúgy fennmaradt,³² mint ahogy a Széchenyivel való kapcsolattartás is.

Csokonai ráadásul megtartotta a folyóiratból kinyomtatott íveket is – s ez azt valószínűsíti, hogy a lap előállításának költségét ő állta. Csokonainak egy, feltehetőleg 1803-as számvetéséből például arról értesülünk, hogy még ekkor is voltak eladatlan és bekötetlen példányok a *Diétai Magyar Múzsából*, ráadásul nem csupán a 11 árkusra rúgó, teljes anyagból, hanem külön számon voltak tartva a 7 árkusra, 6 árkusra és 4 árkusra terjedő

²⁹ Szilágyi Ferenc például így fogalmaz: „Hiszen Pozsonyban is rettenetes kudarcot vallott 1796-ban...” SZILÁGYI Ferenc, *Egy ismeretlen Lilla-vers töredéke s a Lilla-ciklus filológiai és érzelmi hitele* = Uő, *Csokonai művek nyomában: Tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1981, 320.

³⁰ Szuromi Lajos, miközben a *Diétai Magyar Múzsza* „többoldalú sikertelenségét” is emlegeti, a korábbi szakirodalommal ellentétben jelentősen finomítja a végső értékelést: „El kell ismernünk, hogy sokoldalú és elég súlyos kudarc, balszerencsés vállalkozás a Diétai Magyar Múzsza, emellett azonban vitatkoznunk kell azokkal, akik Csokonai távozását Pozsonyból Tempefői meneküléséhez hasonlítják. Lehet, hogy az ambiciózus nyomdász Csokonaival együtt anyagilag póruljárt, de minden bizonnyal kárpótolta őt a költő néhány alkalmi verse, mely tematikailag az ő hasonló próbálkozásaival találkozott. Weber költösködése Csokonai segítségével némi aktuális sikert aratott. Az anyagi veszteség semmiképpen sem teszi kizárólagossá Weber és Csokonai kapcsolatainak teljes megromlását, hiszen a következő évben újra közös alkalmi vállalkozásban találjuk őket.” SZUROMI, *i. m.*, 294–295.

³¹ Csokonai – Széchenyi Ferencnek, Komárom, 1802. január 9. = CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Levelezés*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta DEBRECZENI Attila, Bp., Akadémiai, 1999 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 158.

³² Amikor 1803-ban egy kinyomtatandó munkájához (a *Dorothyához*) nyomtatót keres, Weber Simon Péter is a megszólítottak között van: Csokonai – őt könyvnyomtatónak, Debrecen, 1803. március 1. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 245.

egységek is.³³ Ezt Vargha Balázs úgy értelmezte („Ezt csak úgy érthetjük...” – írta), hogy itt a folyóiratszám első 7, 6, illetve 4 ívéről van szó.³⁴ Ez kétségtelenül igen logikus feltételezés, de mégiscsak feltételezés. Fogalmunk sincs ugyanis arról, mit is tartalmaztak ezek az olcsóbb és kurtább változatok, hiszen ilyen példányok a szakirodalom tanúsága szerint eddig – különös módon – sehol sem bukkantak föl.³⁵ Vargha érvelésében van azonban egy kisebb belső ellentmondás. A teljes, 11 íves anyag mellett ugyanis csak akkor feltételezhetnénk ilyen, Vargha logikája szerinti rövidebb egységek meglétét, amelyek eszerint mind a *Diétai Magyar Múzsza* elejétől indulnának, ha azt is feltételezzük, hogy a folyóirat példányszáma menet közben folyamatosan, pontosabban három alkalommal is csökkent.³⁶ Így ugyanis elképzelhetővé válnék az, hogy a fennmaradt ívek nem mindegyike lehetett teljes. Ennek azonban a *Diétai Magyar Múzsza* belső szerkezete némileg ellentmond. Vargha Balázs ugyanis úgy vélte, a feltételezett példányszám-csökkentés a lap összeállításában is megmutatkozik, azaz Csokonai alkalmazkodott ehhez a feltételhez: „S az újságnak ezek a számai valóban úgy végződnek, hogy szerényebb igényű vásárló befejezett műként vehette meg. A 4. ív végén a Hány a’ grátzia? epigramm van, a 7. ív végén A’ búkkal küszködő. A 6. ív végén Az 1741-diki Diéta félbeszakad ugyan, de a befejezettség illúzióját keltő szavakkal:...”³⁷ Csakhogy a 6. szám végére ez a megállapítás azért nem illik, mert ott órszóként a „VII.” szám található, vagyis a hatodik és hetedik szám egymás folytatásaként volt elgondolva, ezért semmiféleképpen nem kelthette a befejezettség illúzióját; a 4. és 7. ív végén valóban nem szerepel órszó (ahogyan egyébként az 1., 2., 3., 8. szám végén sem, míg éppen a kantáta szövegét, valamint az *Angélika* című szerenátát közlő egységek ezzel vannak összekötve). Ha tehát valóban történt példányszám-csökkentés – s olyan módon, ahogyan ezt Vargha Balázs elgondolta –, ez mindenesetül nem egyeztethető össze a *Diétai Magyar Múzsza* struktúrájával. Nehezen képzelhető el, hogy a költő két nagyobb kompozíciójának bármelyikét kettévágva kívánta volna közreadni, márpedig Vargha Balázs számolása szerint éppen *Az 1741-diki diétának* kellett volna erre a sorsra jutnia. Ráadásul Vargha kizárólag egyetlen lehetőséggel vet számot, s emiatt a kizárólagosság miatt nem zárja ki a másik, pontosan ennyire logikus magyarázatot sem: nem csupán a példányszám csökkenése okozhatja a rövidebb mutációkat, hanem a példányszám menet közbeni növekedésének is ugyanez a következménye. Mivel semmi konkrétumot nem tudunk a folyóirat kiadás-történetéről, Csokonainak és a nyomdásznak a megegyezéséről, ezt az eshetőséget is illik felvillantani – azzal együtt, hogy ennek feltételezése természetesen egészen más színben

³³ A dokumentumot lásd CSOKONAI VITÉZ, *Feljegyzések*, 238–239.

³⁴ VARGHA, *i. m.* (1974a), 6.

³⁵ Azért is furcsa, hogy ilyet a szakirodalom még egyáltalán nem regisztrált, mert az előbb idézett dokumentumból az is kiderül, hogy Csokonai többekhez – Benedek Lászlóhoz és egy bizonyos, csak feltételeSEN azonosítható Szathmárihoz – juttatott el eladás végett hetárkusos nyomtatványt. Vö. CSOKONAI VITÉZ, *Feljegyzések*, 239.

³⁶ Ezt természetesen Vargha Balázs is felteszi: „A megegyezés mindhárom esetben úgy szólhatott, hogy folytatják ugyan [a *Diétai Magyar Múzsza* kiadását – Sz. M.], de még kisebb példányszámban.” VARGHA, *i. m.* (1974a), 6.

³⁷ VARGHA, *i. m.* (1974a), 6.

tüntetné föl a folyóirat kudarcát tételező irodalomtörténeti beállítást. Mindazonáltal a rövidebb változatok legalább egy részének a létezésére adódik egy ennél sokkal valószínűbb magyarázat is: feltűnő ugyanis, hogy a 4 és 7 íves kötetcskék éppen a folyóirat teljes, 11 íves terjedelmét adják ki. Ráadásul éppen a 4. ív ér véget – ahogyan ezt már említettem – egy befejezettséget sugalló epigrammával, s a szám őrszót sem tartalmaz, míg a következő egység nemcsak *Az 1741-diki diétával* indul, hanem egy önálló címlapként is felfogható címet tartalmaz, amelyben még a folyóirat címe is szerepel („a’ Diétai Magyar Múzsza’ Kiadója által”). Igen valószínű tehát, hogy Csokonai egyszerűen kettéosztotta a 11 ívet, s az első négyet, valamint a következő hetet külön is forgalmazta olcsóbb áron – ezt valószínűsíti az is, hogy az 1803-as feljegyzés szerint a 7 árkusos és a 4 árkusos változatból pontosan ugyanannyi példány állt még a rendelkezésére (17 darab).³⁸ Bár ez persze lehet véletlen is, hiszen az elküldött példányokról tudósító megjegyzések azért nem azt mutatják, hogy egyformán is fogyott a két verzió³⁹ – ám ez a magyarázat viszont legalább tökéletesen összehangolható a folyóirat szerkezetével. Eszerint Csokonainak az az intenciója is megragadható, hogy kantátáját kiemelten fontosnak tartotta, s igyekezett ezt külön is előtérbe állítani – a megosztott forgalmazás pedig ehhez feltétlenül hozzájárult. Be kell persze ismernem, hogy ezzel viszont még mindig nem oldottuk meg a 6 árkusos változat rejtélyét: továbbra sem tudjuk, ez vajon melyik egységeket tartalmazta, s miféleképpen jött létre.

Nehéz megítélni, mennyire tekinthető gyümölcsözőnek a pozsonyi időszak a kapcsolatépítés szempontjából, noha Csokonainak minden bizonnyal ez volt az egyik fontos célja. Mindenesetre többnek tűnik véletlennél, hogy a pozsonyi időzést követően – részben már Komáromban – születtek sorozatban a mecénásokat megszólító levelek, ráadásul olyan arisztokratákhoz, akik különböző módokon kultúrapártolásukról voltak nevezetesek (Orczy László, Koháry Ferenc, Festetics György, Széchényi Ferenc). Ez azt sejteti, hogy legalább a megszólítható személyek köre Pozsonyban vált Csokonai számára ismertté.⁴⁰ Bizonyos mértékig ehhez kapcsolható az is, hogy Csokonai a *Diétai Magyar Múzsza* egyik példányát dedikálva elküldte Teleki Sámuelnek.⁴¹ A Széchényihez intézett levél pedig ennél még többet is elárul: ott már mintha valamiféle kapcsolatfelvétel is körvonalazódna a háttérben, annyiban legalábbis, hogy itt Csokonai nem látta szüksé-

³⁸ CSOKONAI VITÉZ, *Feljegyzések*, 238.

³⁹ Csokonai azt jegyezte föl például, hogy „Szathmári Uramhoz” hét 7 árkusos példányt küldött, Benedek Lászlónak nyolc 7 árkusosat, nekik azonban nem küldött a rövidebb verzióból – azaz a két verzióból eladott példányok mennyisége eltérő volt. Vö. CSOKONAI VITÉZ, *Feljegyzések*, 239.

⁴⁰ Koháry Ferencet Hont vármegye örökös főispánjaként, Orczy Lászlót Abauj vármegye főispánjaként, Széchényi Ferencet pedig főrendként tüntette föl a jelenlévők között a jegyzőkönyv: *Naponként-való jegyzések*, 1796, X–XII.

⁴¹ A dedikáció szövege a következő: „Méltóságos Gróf és Cancellárius Széki TELEKY SÁMUEL Úr’ Ő Excellentiájának alázatosan ajánlja az Író m. k.” SZILÁGYI 1981, 159. A kritikai kiadásban: CSOKONAI VITÉZ, *Feljegyzések*, 234. Teleki Sámuel Bihar vármegye főispánjaként tüntette föl a jelenlévők között a jegyzőkönyv: *Naponként-való jegyzések*, 1796, XI.

gesnek saját maga bemutatását (pedig a Festeticshez írott levélben ezt megtette),⁴² s nem is mechanikusan átvehető formulának érezte a levélírást, mint az egymástól csak kis mértékben különböző Orczy- és Koháry-levélben⁴³ – ahol egyébként a Kohárynak szóló levélben még az Orczy nevet is benne felejtette egy ízben.⁴⁴ Egy, Széchényihez írott későbbi, 1802-es levelében Csokonai arra utalt vissza, hogy a gróf anyagilag is segíteni akart rajta, csak ezzel a költő nem tudott élni: „Ezek között nem utolsó szerentsém van nékem is háládatosan emlékezni arról, midőn az 1796-diki Diétakor, a’ *Magyar Múzsának* kiadásával Hazám’ Kikötőhelyében hajótörést szenvedtem, és tsak Excellentiád méltóztatott a’ habok közül való kivergődésemre 16 Aranyat resolválni: de a’ melly megbetsülhetetlen Gráziával, újabb fergeteg’ felzúdúlta miatt, mégis tsakugyan nem élhettem.”⁴⁵ Ez a megjegyzés, kifejtetlensége miatt, elég nehezen értelmezhető: nem világos, Csokonai miért nem tudott hozzájutni a neki ígért pénznek, s azt sem tudjuk, mire céloz a költő az „újabb fergeteg” említésével. Annyi azonban mégiscsak kihámozható ezekből a sorokból, hogy Csokonai és Széchényi Ferenc között 1796-ban létrejött valamiféle kapcsolat, s ez a gróf részéről egy olyan gesztusban is megtestesült, amely közvetlen anyagi segítséget ugyan nem jelentett, de a jóakaratot kifejezte.

Az 1796-os országgyűlés idején felsejülő kapcsolatok közül rövid távon Csokonai számára a továbbiakban a Festetics Györgyöz kötődő vált a legjelentősebbé. Csokonai-nak és Festeticsnek a kapcsolatát azonban nem tudjuk egyértelmű kezdőponthoz kötni. Az nem valószínű, hogy az országgyűlésen találkoztak volna, Festetics György neve ugyanis nem szerepel az országgyűlési résztvevők egykorú lajstromában, maga helyett követet (absentium ablegatus) küldött, Albrecht Károly személyében.⁴⁶ 1797 decemberében Csokonai feltehetőleg megfordult Keszthelyen, de a találkozás megtörténtéről nincs pozitív adat.⁴⁷ Mindenesetre a grófhöz írott első levél bemutatkozó jellege is el-
lentmond annak, hogy Csokonai számított volna Festeticsnél valamiféle korábbi találkozás emlékére.

A Festeticsnek szóló levélbe foglalt bemutatkozás visszamenőleg – bár nem éppen jelentős időbeli távolságból – az egész addigi pályafutást, sőt, a pozsonyi tartózkodást is értelmezni kívánta. Ezek az önértelmező sorok nyilván a megnyerni kívánt címzett felté-

⁴² Csokonai – Festetics Györgynek, Komárom, 1798. január 22. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 76–78. Éppen ez a levél teszi egyébként valószínűvé, hogy amikor Csokonai 1797–98 fordulóján Keszthelyen járt, nem találkozott Festeticssel, ez esetben ugyanis vagy nem kellett volna bemutatkoznia, vagy emlékeztethette volna a grófot a személyes ismeretségre. Erről lásd BOROS Dezső, *Csokonai somogyi éveinek ellentmondásai és rejtelmek*, Somogy, 1980/4, 3–4.

⁴³ Éppen ezért lehetett ezen a két levélen demonstrálni a genetikus szövegkritika módszertani megoldásait: DEBRECZENI Attila, *Kísérlet egy Csokonai-szöveg genetikai kiadására*, ItK, 1994, 77–87. Az így előállított szöveg olvasható a kritikai kiadás jegyzetanyagában is: CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 507–518.

⁴⁴ Lásd Csokonai – Koháry Ferencnek, Komárom, 1797. november 8. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 67–72. A hibát lásd 71.

⁴⁵ Csokonai – Széchényi Ferencnek, Komárom, 1802. január 9. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 158.

⁴⁶ Vö. *Naponként-való jegyzések*, 1796, XIX. A pozsonyi találkozás valószínűtlenségére felhívta a figyelmet (forrásának megnevezése nélkül) BOROS Dezső, *Komáromtól Csurgóig: Adalékok Csokonai életéhez*, Alföld, 1965/2, 64.

⁴⁷ Összefoglalóan lásd BOROS, *i. m.* (1965), 64–65.

telezett ízlésbeli preferenciáihoz igazodtak: „Én Nagyságos Uram! Debretzenbe születtem Bihar Vmegyében, Győrből származott Ns. és tanult Atyától, de a' kitől megfosztattam még neveletlen koromban, a' miolta a' Testvéremmel együtt az édes Anyám sok viszontagságok között nevelt és taníttatott, a' ki egy a' legjobb édes Anyák közül. A' Debretzeni Rcollegiumban 8 esztendő Deák voltam, és utoljára a' Poésisnek és Szép Tudományoknak Köz[önséges] Tanítója, mellyhez 11 esztendő koromtól fogva mindég nagy szeretettel viseltem. Onnan kiöltöztem, 's mentem a' Pataki Collegiumba és ott a' Jus Patriumot elvégeztem. Azt elvégezvén Pozsonyba mentem, ahol a' Nyelvek, Muzsika és Ország' Gyűlés' kedvéért múlattam. Lejöttem 1796 Komáromba, 's a' Vmegye mellett practizáltam. Most már egyebet Tzélomra nem látnék hátra, hanem Pesten az utolsó lépést tegyem meg a' Törvényekbe: de azoktól én egészen elakarok állani. Részint mivel rakva a' világ Rábulákkal és Rábulistákkal, és így én fontosabb dologban használhatok ügyetlen Nemzetemnek 's árva Hazámnak; részint mivel az én tsendességet szerető Lelkem 's az én nyájas Múzsátskáim irtóznak a' Verbötzy' Táborának zajgó lármáitól.”⁴⁸ Csokonai láthatólag nem a nyitott lehetőségeket és eldöntetlenségeket akarta ezekben a sorokban sugallni, hanem azt a – csupán a tények némileg szabadabb átcsoportosításával elérhető – képet akarta kialakítani, hogy ő bevégezett tanulmányokkal és szilárd elképzelésekkel rendelkezik. Ezért a Debrecenből Sárospatakra történt távozás itt a jog tanulásának határozott céljával indokolódott meg, mint ahogy az összes ezután felsorakoztatott mozzanat is az ügyvédi végzettségnek bevett, s a korszakban tipikusnak tekinthető pályafutásához rendelődött hozzá. Ennek megfelelően a sárospataki tanulmányok – némi nagyvonalú szépítéssel – lezártnak mutatkoztak, mi több, a komáromi tartózkodás a vármegyei gyakorlattal lett azonos. Ez utóbbi megjegyzés igazságtartalma egyébként nem is dönthető el: Csokonai komáromi vendéglátója Laky Bálint fiskális volt, s ez a körülmény nem tette/teszi teljesen valószerűtlenné ezt a – legalább a szándék szintjén elképzelhető – praktizálást, de egyetlen más adat sem erősíti meg ezt a kijelentést.⁴⁹ Figyelemre méltó ugyanis, hogy a Komáromot megelőző pozsonyi tartózkodásnál Csokonai nem hivatkozott jogi érdeklődésére – hacsak, némi jóindulattal, „a' Nyelvek, Muzsika és Ország' Gyűlés' kedvéért” kifejezés harmadik elemét nem vonjuk ide –, pedig egy ilyen, a jogászai pályafutás töretlenségét bizonyító narratíva szempontjából igencsak jól felhasználható lett volna ez az érv. Ez a körülmény mindenesetre gyengíti Csokonai vármegyei patvaristaságra vonatkozó kijelentésének komolyan vehetőségét; úgy tűnik ugyanis, mintha Csokonai a Festeticstől talán némileg ismert pozsonyi időszak igazi preferenciáit nem akarta/merte volna szabadon átminősíteni, ám arról, amiről a grófnak bizonyosan nem lehetett tudomása, tudniillik a komáromi tartózkodásról, nyugodtan állíthatott ilyesmit. Persze ezt a levélrészletet nem az igazság/hamisság vagy

⁴⁸ Csokonai – Festetics Györgynek, Komárom, 1798. január 22. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 77–78.

⁴⁹ Ezt rögzíti Debreczeni Attilának a levélhez fűzött jegyzete is: CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 530. Szilágyi Ferenc mindenesetre ténynek tekinti, hogy „1797–98-ban Komáromban Laky Bálint ügyvéd irodájában praktizált”, s kételyeket nem sorakoztat föl: SZILÁGYI Ferenc, *A pesti dicsőség: Egy ál Csokonai-vers súlyos tanulságai* = Uő, *Csokonai művek nyomában*, i. m., 119; még határozottabban ugyanez a nézet: SZILÁGYI Ferenc, „*Kimegyek egy verdung fársángotskára...*”: *Csokonai ismeretlen komáromi levele* = uo., 359.

éppen az őszinteség/megtévesztés oppozíció mentén célszerű értelmezni: egy önértelmező narratíváról van ugyanis szó, amelynek jól megragadható retorikai céltételezése van, s éppen az a sokatmondó, mi az, amit Csokonai saját életének eseményeiből ide beilleszthetőnek gondolt. Ráadásul igen figyelemreméltó, hogy milyen életforma-mintákkal kívánta Csokonai mások számára leírni saját, lehetséges karrierjét, hiszen ezek a választások jól mutatják a tipizálható, a költőnek is ismeretes modelleket. Innen nézvést tehát lényeges, hogy a Festeticshez szóló levél határozottan egy ügyvédi pálya megcélzásaként írhatta le Csokonai addigi pályafutását, felvillantva a Pestre utazásnak és – az inkluzíve ideértendő – ügyvédi cenzúrának a zárópontját is. Csak miután ezt az ívet fölrajzolta a levél, akkor válik teljessé az ettől való eltérés – már előrebocsátva megfogalmazott – szándéka; vagyis a tipikustól az atipikushoz való haladás.

A bemutatkozás ugyanis – a levél retorikáját figyelembe véve – utólagos indoklása a kifejezetten és kizárólag Festeticsnek fölvetett tervnek: „Ugyanis régi hosszas gondolkodásaim után kifőzött Feltételem az, hogy jövő tavasszal, kevés örökségemet eladván, oly véggel Helvétziába menjek, hogy ottan a’ Mezei Gazdaságnak azt a’ részét, a’ mely Hazánkban is legtöbb munkával, legtöbb helyen, és legtöbb haszonnal, de még is nem úgy, a’ mint lehetne, gyakoroltatik, úgymint a’ Pascuátiót, Bucolicát, Schweitzer Teheneknek tartását, szénázást, Sajt’ vaj készítését ’s a’ t. magoktól az Originalis Gazdáktól megtanuljam. Ha a’ hadnak és békeségnek állapotja megengedné, kifutnék kétfelől a’ szomszéd Frantzia és Olasz országba is, a’ borkészítésnek ’s kerti majorságnak nálok való megtekintésére; visszajövöbe a’ munkás Német földön tévén keresztül utazáso-mat.”⁵⁰

Az itt Festeticsnek felvázolt célképzet, a külföldi tanulmányúton elsajátítandó mezőgazdasz-életforma megcélzása talán a gróf szándékainak közelebbi ismeretét mutatja.⁵¹ Hiszen alig valamivel korábban, 1796-ban választotta ki Festetics a vállusi jáger, Lakoszil Ferenc fiát, Antalt, hogy külföldön, kezdetben Bécsben kiképeztesse erdészre. A gróf nagyon komolyan vette ezt a tervét, először is egy évig Keszthelyen vezettette be a fiút a nagyvilági élet rejtelmeibe, majd pedig folyamatosan figyelemmel kísérte a tanulmányait, egészen 1805-ig, amikor is Lakoszil végre munkába állt a birtokon, ahol is a Georgiconban beindítandó erdészeti és vadászati tárgyat is oktatnia kellett.⁵² Festetics számára tehát nem volt idegen az a megoldás, hogy külföldi tapasztalatokkal rendelkező fiatalemberekre alapozza saját gazdasági iskolájának a jövőjét, annál is inkább, mert kezdetben – más megoldás híján – neves külhoni szakembereket hívott meg oktatni, az ő helyükre azonban egy idő után szívesebben állította volna saját, neki személyében is lekötöleztet embereit. Csokonai számítása és próbálkozása tehát reális alapokon nyugo-

⁵⁰ Csokonai – Festetics Györgynek, Komárom, 1798. január 22. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 77.

⁵¹ Boros Dezső azt vetette fel, hogy Csokonai keszthelyi tartózkodásakor Pethe Ferencsel találkozott, s tőle értesült a Georgicon helyzetéről: BOROS, *i. m.* (1980), 3. Erre a feltételezésre nincs egyértelmű bizonyíték.

⁵² Erről lásd bővebben MAGYAR Eszter, *A Keszthelyi Georgicon erdésziskolájának szakmai megalapozása: Egy magyar erdész tanulmányai a 19. század elején*, Száz, 2005, 1233–1259; a kiválasztás időpontjára: 1234. A Lakoszilról forgalomban lévő, korábbi, szegényes adatokra lásd SÜLE Sándor, *A keszthelyi Georgikon 1797–1848*, Bp., Akadémiai, 1967, 41.

dott – Lakoszil kiválasztása, kiképzetésének tervszerűsége azonban azt mutatja, hogy sikerről szó sem lehetett: Festetics kívülről érkező, számára ismeretlen, referenciákkal nem rendelkező személy taníttatásába aligha vágott volna bele, amikor Lakoszil esetében például egy családja révén is a gróf alkalmazásában álló, s a szolgálatba való visszatérésre számos módon rávehető fiút szemelt ki jövődöbéli erdészének.

Csokonai említett, pártolást kérő levele viszont – már csupán emiatt az összefüggés miatt is – aligha fogható fel úgy, mint amely a majdani csurgói állást is magában foglaló, általános patrónus-keresés dokumentuma.⁵³ Csokonai szavai ugyanis („méltóztasson engemet valamelyik Oskolájában Professzorságra kegyelmesen felvenni”, valamint: „Én egyedül Professzor szándékozok ’s óhajtok lenni, és egyedül a’ Nagyságod’ birtokában, ha erántam Nagyságod olly kegyes lenni méltóztatik”)⁵⁴ egy majdan megszerzendő gazdasági szakképzettség utáni állást céloznának meg, ennek helye pedig kizárólag a Georgicon valamelyik szakiskolája lehetett volna. Még akkor is, ha számolunk esetleg az 1772-ben alapított, akkor ferences tanárookra épített keszthelyi gimnáziummal, amelyet II. József alatt Festetics mentett meg a megszüntetéstől, s amelynek megtartását a gróf a szívében viselte.⁵⁵ Csokonai levelének a retorikája ugyanis határozottan a gróf tulajdonában lévő tanintézményre utal; márpedig ez csakis a Georgiconra lehetett érvényes, amelyet Festetics – már csak taktikából is – nem is próbált meg országos iskolaként meghirdetni, hanem privát jellegét hangsúlyozta.⁵⁶ Ilyen értelemben természetesen a keszthelyi gimnázium nem is volt a gróf „oskolája” – szemben a Georgiconnal. Árukkodó, hogy a levél címzettje is mennyire így értette Csokonai szavait; az elkallódott válaszlevél kivonatát tartalmazó iktatókönyv ugyanis a következőképpen foglalta össze az indexben a február 9-i feleletet: „Csokonay Mihály Ur Gazdaságbeli Professzorságért jelenti magát. Nem tellyesíthetik kívánsága.”⁵⁷ Még kifejtettebb a válasz összefoglalása: „Különös meg-elégedéssel, ’s köszönettel értette Eő Nagysága Csokonay Urnak eránta bizonyított bizodalját, tsak azt sajnállya, hogy ditséretes Igyekezeteit kívánsága szerint a’ maga részérül elő nem mozdíthatja. Mert a’ fel-állított Georgiconban meg-kivántató Gazdaságbeli tanító, már esztendeje hogy helyben vagyon, a’ kit-is mind szép tapasztalataira, mind szorgalmatosságára nézve esmérvén mostani hivatalyábul el-nem botsáthat Eő Nagysága, többre pedig ezen tárgyban a’ ki-dolgozott Planum szerint szükség nintsen. Hogy tehát azon reménység fejében, hogy majd a’ Magyar Georgiconban Professzor lehet, Törvényes tapasztalásainak folytatását abba hagyván, mostani Vagyonját ’s Értékét el-vesztegesse, ’s a’ Gazdaságbeli Tudományok meg-tanulására, mely kivált ha a’ Külső

⁵³ Erre felhívta a figyelmet BOROS, *i. m.* (1980), 3; s ezt valószínűsíti Debreczeni Attila jegyzete is: CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 528. Mindez nem teszi valószínűvé Cséby Géza állítását: „Mivel a századfordulón mintegy tíz iskola működött Keszthelyen a gróf jóvoltából (ezenkívül Csurgón gimnázium), meg merjük kockáztatni azt a feltevést, hogy Csokonai kérelmét ne csupán a Georgiconra és esetleg Csurgóra szűkítsük.” CSÉBY Géza, *Csokonai és Keszthely*, Somogy, 1988/4, 24.

⁵⁴ Csokonai – Festetics Györgynek, Komárom, 1798. január 22. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 77–78.

⁵⁵ Ennek kapcsán lásd KURUCZ György, *A Georgikon alapításától 1848-ig = Georgikon 200: Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára*, szerk. FÜLÖP Éva Mária, I, Keszthely, 1996, 70–71.

⁵⁶ Vö. KURUCZ, *i. m.*, 73.

⁵⁷ A bejegyzést idézi CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 529.

Országi tapasztalásokon is által akarunk esni, igen költséges, reá szánnya Csokonay Úr, éppen nem javasolhatja Eö Nagysága, mert különben-is csak kezdetben lévő tárgynak ugy-is még mind ez ideig igen kevés pártfogói vannak; – Felette sajnálná pedig Eö Nagysága, ha a' gazdaságbeli professzorságra, melly ugy-is több Esztendőket kíván, el készülvén Csokonay Úr, helye nem lenne s Mecaenas nélkül maradna.”⁵⁸ Festetics válaszában ez a kivonata – nyilvánvalóan igazodva Csokonai ajánlkozó levelének logikájához – úgy értelmezte a költő szándékait, mint hogyha a jogi pálya félbeszakítása és a meglévő személyes vagyon förládozása lenne a mezőgazdasági tanulmányok elvégzésének feltétele; ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a gróf szerint mennyire nincs – őrajta kívül természetesen – támogatója az efféle végzettségnek. A válasz tehát – még ha a teljes levelet nem ismerjük is⁵⁹ – ugyanazokat a kimondatlan előfeltevéseket követi, mint amelyekre Csokonai levele épített, vagyis Festetics felelete azt igazolja, hogy Csokonai alapvetően helyesen számította ki a gróf lehetséges reakcióit; s ebből a szempontból az most kevésbé lényeges, hogy ezekből a reakciókból végül is elutasítás született.⁶⁰ Csokonai ugyanis jól érzékelt: Festeticsnek fontos az, hogy egy majdani professzora évekig külföldön képezze magát;⁶¹ s abban sem tévedett, hogy egy ilyen jellegű pályafutás támogatójaul a kor Magyarországon majdhogynem kizárólag Festetics nyerhető meg, mivel a magas szintű mezőgazdasági képzettség alkalmazására egyébként is csak a mintagazdaságok lehettek alkalmasak, ám ezekre igen kevés példa adódott – a professzori tevékenység kifejtéséhez szükséges agrár-felsőoktatás pedig nem létezett, illetve ennek egyetlen kísérlete a keszthelyi Georgicon volt. A levélváltás fontos tanulsága az, hogy Csokonai itt is és ekkor is felfigyelt arra, milyen új intézmény jött létre Magyarországon, amely lehetővé tehetne valamiféle hivatásos értelmiségi életformát (ennek az érzékenységnek későbbi megfelelője az, amikor majd Csokonai a frissen megalapított Nemzeti Múzeum öréneke vagy legalább kancellistájának ajánlkozik fel 1802-ben),⁶² s elsősorban az oda való bekerülés érdekében igyekszik tenni valamit, igen tudatosan úgy érvelve, hogy az az arisztokrata fenntartó igényeivel harmonizáljon. Csokonai tehát nem egyszerűen Festetics valaminő támogatását akarta elnyerni, úgy általában: a Georgicon mint a korszak Magyarországonak példa nélküli szellemi és institutionális képződménye volt itt a cél, pontosabban az, hogy ezáltal a költő belekerülhessen egy olyan intézménybe, amely – bármennyire magán mecenatúra keretében működik is – nem kifejezetten rendi

⁵⁸ CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 529.

⁵⁹ A kritikai kiadás számon is tartja 1798. február 9-i dátummal Festeticsnek ezt a kivonatban ismeretes válaszát az elveszett, illetve lappangó levelek között: CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 360.

⁶⁰ A kritikai kiadás jegyzete arra hívja fel a figyelmet: „Hogy megkapta-e a választ Csokonai, nem tudjuk; e tény ismerete pedig igen fontos lenne további cselekedetei megítélése szempontjából.” CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 529. Megítélésem szerint Csokonai későbbi lépései – ennek a ténynek a kétségbevonhatatlan ismerete híján is – azt mutatják, hogy ismerte a gróf válaszát.

⁶¹ Süle Sándor is így összegezte a Georgicon oktatóinak alkalmazási feltételeit: „Minden tanárunk általában valamilyen akadémiát, egyetemet végzett vagy saját intézményük hallgatói sorából, esetleg valamelyik uradalmuk éléről került a katedrára.” SÜLE, *i. m.*, 28.

⁶² Erről lásd Csokonai – Széchényi Ferencnek, Debrecen, 1802. szeptember 16. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 199–208.

karakterú, s ezáltal új formáját kínálja az értelmiségi létnek. Figyelemre méltó, hogy Csokonai igen gyorsan észlelte ezt a megnyíló új lehetőséget: a Georgiconban a munkát 1797. július 1-jén kezdték meg,⁶³ Csokonai levele pedig nagyjából fél év múlva, a következő év január 22-én kelt, egy olyan periódusban, amikor még kevésbé volt differenciálva az oktatás, tehát lehetett némi remény arra, hogy az első tapasztalatok alapján bővülő tanári gárdába be lehessen kerülni.⁶⁴ A Csokonai és Festetics közötti levélváltás alapján lehetetlen eldönteni, hogy Csokonai mennyire gondolta komolyan a mezőgazdasági tanulmányokat; mert bár a kritikai kiadás jegyzetének alapvetően igaza van, amikor a következőre hívja föl a figyelmet: „A levélben előadott terv a külföldi mezőgazdasági tanulmányok folytatására nézve egyedi, sehol máshol nem találkozunk vele Csokonai írásaiban, a Széchényi Ferencnek másnap írott levélben egészen más céljairól ír”⁶⁵ – nem szabad azonban elfelejtenünk azt, hogy ez az életpálya-vízió kifejezetten, ha szabad így fogalmaznom, célelvű, s a címzett, Festetics György szándékaihoz van szabva, s ennek megfelelően az ő elutasító levele után nem is lehet semmiféle realitása; tehát esetlegesen komolyan gondolni is csak akkor lehetett volna, ha Csokonainak sikerül Festeticset megnyernie. Ugyanakkor pedig mindez csupán következménye a Georgiconba való esetleges bekerülés tervének, amely elsődleges szándéknak tűnik – ebben pedig csupán egy ilyen jellegű pályamódosítással lehetett reménykedni. A Festeticshez intézett levél tehát a meggyőzést szolgáló retorikai céltételezés felől olvasandó, állításait pedig érdemes beilleszteni azoknak a verbálisan kifejtett, illetve cselekedetek által megvalósított életpálya-programoknak a sorába, amelyek megfelelő kontextust kínálnak az értelmezéshez.

Külön figyelmet érdemel ebből a szempontból Csokonainak az uralkodóhoz intézett, 1796-os beadványa.⁶⁶ Csokonai itt benyújtja egy művét: a cím nem szerepel a kérvényben, a melléklet pedig nem található, ezért nem egyértelmű az azonosítás, bár a kritikai kiadás jegyzete meggyőzően valószínűsíti, hogy a *Serkentés a' Nemes Magyarokhoz* című kantátafordításról lehetett szó.⁶⁷ A kérdés azért is dönthető el igen nehezen, mert a kérvény a Helytartótanáctól már a Kancelláriára is a melléklet nélkül érkezett meg, ilyenformán a referáló Lányi József sem tudta megnevezni a benyújtott munkát.⁶⁸ Mind-

⁶³ Vö. SÜLE, *i. m.*, 24.

⁶⁴ „Az alapítás évében két tanárt alkalmaztak. Az egyik a gazdasági tárgyakat tanította, a másik a számviteli, matematikai, mértani jellegűeket. Fél évtized sem telt el, amikor már helyetteseket is állítottak melléjük, majd pedig különválasztották a természetést, tenyésztést, technológiát a matematikai, geometriai, építészeti, számviteli tárgyakat, állatorvoslatot, természethistóriát (akkor még a botanikát, zoológiát is felölelte), később pedig a kémiai, fiziológiát, kertészetet, majd szőlészetet is.” SÜLE, *i. m.*, 28.

⁶⁵ CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 528.

⁶⁶ Csokonai – I. Ferenc császárnak, [Pozsony, 1796. december vége] = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 59–60. Itt jegyezném meg, hogy a kritikai kiadás imént is idézett, a levélhez csatolt alcímében talán helyesebb lett volna I. Ferencet királynak (s nem császárnak) minősíteni, hiszen Csokonai magyar királyi minőségében szólította meg.

⁶⁷ CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 489.

⁶⁸ „Michael Csokonay hat vermittelst beiliegender Allerhöchsten Orts eingereichter Schrift, so viel es aus dem Inhalte derselben zu entnehmen ist, ein Werkchen überreicht, dessen Titel man jedoch hiererst eben so

ez a gesztus értelmezése szempontjából nem is elsőrendűen fontos, noha a kérvény egész hangneme felől nézve is valószínűbb, hogy az uralkodó előtti érdemszerzést jóval inkább megalapozhatta ez a politikai áthallásokkal is értelmezhető, mozgósító szöveg, mint az alapvetően más karakterű *Diétai Magyar Múzsza*, amellyel Csokonai – ahogyan erre már utaltunk – mégiscsak a rendeknek akart udvarolni.⁶⁹ A kantáta mellett szól az is, hogy Csokonai azt állítja: az országgyűlés alatt ki akart adni magyarul egy Metastasio-színművet is, amely a háború folytatására buzdít, s amely előadásával pénzt lehetett volna gyűjteni a katonák jutalmazására.⁷⁰ Csokonai ezt a drámát (*Achilles Stzirusbann* címmel) már korábban – a kritikai kiadás szerint 1795 nyara előtt – lefordította, s hogy később is kezdeni akart vele valamit, azt jól mutatja, hogy kiadását is tervezte.⁷¹ Ezúttal – időben igen közel a Festeticshez írott levélben kifejtett életpálya-modellhez – úgy próbálta meg tehát saját pozícióját meghatározni, illetve ennek révén saját reménybeli jövőjét is fölvezetni, hogy addigi életművének két darabját kiemelve, az uralkodó előtt mint a trón számára is hasznos munkát végző, a jelen törekvéseit az öröklétnek átadni képes, agitatív udvari költő prezentálta magát. Ebben a kérvényben ez a megteremtett költő-image teljes egészében ki is töltötte a bemutatkozás kereteit, elfedvén minden egyéb, más jellegű költői tevékenységet: innen csak ez a – speciálisan szűkített – Csokonai-önértelmezés volt megismerhető. Csokonai mindezt határozottan a mecénás-keresés retorikai formulába illesztette bele, a király megszólítása ugyanis a mecenatúra legmagasabb szintjének a megcélzását jelentette – egyébként egyedülálló módon a költő egész pályáján, mert hisz nem ismeretes más, az uralkodóhoz intézett beadványa. Csokonai, miközben éppen a magyar király előtt költőként mutatkozott be, kérelmezett egy kisedet földbirtokot: „Nec ego propter aliud genua coram Sacratissima Vestra Majestate flecto, quam pro Clementissimae hujus gratiae supplicatione, nec aliud in votis habeo, quam augustum ex

wenig als den Gegenstand selbst (da die Bittschrift ohne Beilage herabgelanget ist) kenne.“ CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 487.

⁶⁹ Vö. a Magyar Hírmondó 1796. december 15-i számában publikált jelentésével: CSOKONAI VITÉZ, *Feljegyzések*, 238.

⁷⁰ „Cujus quidem utriusque luculentiori testimonio evicendae gratia, jam occasione comitiorum volui edere Ludum Metastasio Achillem nomine, idiomatici Hungarico, genio Nationis, modernisque belli circumstantiis accommodatum; quo et Sacratissimo Vestro Nomini homagiale devotionem in carmine et illuminationibus, nomine Musarum Hungaricarum deponere, – et nobiles Patriae filios ad bellum sub sospitaturis Sacratissimae Vestrae Majestatis Auspiciis suscipiendum excitare, – et aliquam pecuniae summam in cudenda bene praeliantibus meritoria Numismata convertendam, ex intratis duorum Theatralium ludorum colligere proposueram.“ Muraközy Gyula és Tegye Imre fordításában: „S hogy mindkettőnek még tetemesebb bizonyosságát nyújtsam, már az országgyűlés alkalmából ki akartam adni Metastasio »Achilles« című színjátékát, a magyar kifejezőmóddhoz, a nemzeti Geniushoz, s az újkori hadviselés viszonyaihoz alkalmazva; s szándékom volt, hogy verseiben és jegyzeteiben legszentebb neved iránti alázatokat a Magyar Múzsák nevében megörökítssem, – s a Haza nemes fiait legszentebb Felsőged boldogító fővezérsége alatt a háború vállalására buzdítsam – s valamelyes, a jól harcolók jutalmazására fordítandó pénzt gyűjtsék össze két színházi előadás jövedelméből.“ Csokonai – I. Ferenc császárnak, [Pozsony, 1796. december vége] = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 59–60; a fordítás: 489.

⁷¹ CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 490. A dráma szövegét lásd CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Színművek*, I, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, Bp., Akadémiai, 1978 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 187–194. A keletkezésére vonatkozó jegyzetek: *uo.*, 360–366.

tanto imperio agellum, quem propriis manibus colam; et minimam invictissimae Vestrae aquilae plumulam, quae me a fatis atque hominibus protegat. Sic innocentibus Musis vacaverim, sic laudes Vestras immortales cecinerim, sic miseram Matrem, quae mihi vitam, quam nunc Vestra Majestas possidet, olim dederat, tranquilla aluerim...”⁷² Sokatmondó, hogy mennyire ködös a megfogalmazás. Csokonai ugyanis nem tette egyértelművé, hogy nemesi birtokadományt kér-e, amely egyébként a királyhoz intézett kérvény esetében logikus lehetne, mi több, arra sem utal – sem pozitíve, sem negatíve –, hogy rendelkezik-e nemességgel, s az „agellum”-nak vajon nemesítéssel kellene-e együtt járnia, vagy sem. Persze vannak arra nyomok, hogy a Csokonai család – legalábbis az apa, Csokonai József bizonyosan – a nemesi származás tudatával rendelkezett, s ilyenformán nem csodálható, hogy a nemesítés kérdése expressis verbis nem része az instanciának. Feltűnő azonban, hogy a saját kezűleg művelt földbirtokoska képzelettel jellegetesen eltérni látszik a korszak rendi struktúráiba illeszkedő, tipikus birtokadománytól: mintha itt inkább egy átesztétizált, antik gyökerű bukolikus idill villanna föl egy pillanatra, szervesen illeszkedve ugyan Csokonai esztétikai gyökerű költészetfelfogásához, zavaróan és a kortársak számára nyilván érthetetlenül eltérve viszont a szokásos kérelmek-től. Az instancia teljes kudarca – 1797. január 30-án ad acta tették⁷³ – már csupán emiatt sem meglepő. Figyelemre méltó azonban, hogy Csokonainál a későbbiekben is, egészen élete végéig megmaradt ennek a személyes autonómiát lehetővé tevő életforma-modellnek az igénye: Gaál László emlékezése szerint még a halál előtti időszakában is ilyesféle elképzelés jelenléte mutatható ki nála, ahogyan erről a maga helyén majd részletesen szót is kell még ejtenünk. A beadványban kifejtett, s kérelem formájában megjelenő jövőkép éppen emiatt jóval átfogóbbnak tűnik, mintsem hogy felbukkanását Csokonai aktuális pénzügyi gondjaival lehetne magyarázni: hiszen a földbirtok megszerzése önmagában például egyáltalán nem tette volna lehetővé a *Diétai Magyar Múza* kiadása miatti adósságok kiegyenlítését.⁷⁴

Sokkal átfogóbb és tartósabb elképzelésről van itt szó: Csokonai nyilván nem véletlenül itt és ekkor, s éppen ebben a szituációban fogalmazta meg legelőször ennek a vágyott végcélnak az igényét, hiszen ahhoz a személyhez fordult, akinek hatalmában állt ennek a kérésnek a teljesítése. Ez, a korabeli rendi társadalom realitásától elrugaszzkodó ideál

⁷² Muraközy Gyula és Tegye Imre fordításában: „Én nem egyébért hajtok térdet legszentebb Felseged előtt, mint hogy legnyájasabb jóindulatodhoz folyamodjam, s nem kérek mást, csak az oly nagy birodalomból egy kis földcskét, melyet saját kezemmel művelhetek; győzhetetlen sasotok legkisebb tollacsckáját, amely engem a sorstól és az emberektől megvéd. Így elidőzhetnék az ártatlan Múzsákkal, így halhatatlan magasztalásodat zenghetném, s így nyugodt körülmények között gondoskodhatnék szegény anyámról, aki nekem egykor az életet adta, mely most Felsegedé.” Csokonai – I. Ferenc császárnak, [Pozsony, 1796. december vége] = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 60; a fordítás: 489.

⁷³ Erre lásd CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 486–488.

⁷⁴ Azaz a kritikai kiadásban a kérvényhez csatolt jegyzetekbe foglalt állítás – megítélésem szerint – némileg leegyszerűsíti a beadvány jelentőségét: „Csokonai a Diétai Magyar Múza abbamaradása után, a kiadás okozta pénzügyi gondokkal küzdve (ld. a 40. sz. levél jegyzeteit), megpróbálkozott a császártól támogatást szerezni”. CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 486–487. Éppen az a feltűnő ugyanis, hogy Csokonai nem ezzel érvel, s nem olyan támogatást próbál meg elérni, amely ebben a szituációban közvetlenül segítségére lehetne.

pedig később is felbukkan: 1803-ban előbb gróf Széchényi Ferencnek írott levelében pendített meg egy ilyen gondolatot, látványos módon összekapcsolva ezt a tervezett honfoglalási eposzra vonatkozó terveivel: „Már hozzá fogtam az Árpád megtelepedése felől való Heroicum Poémámhoz, mellyen holtig dolgozok. Tartoztam ezzel egy Nagy és fő kötelességemnek. Különben volna é jussom a’ Magyar névvel büszkélkedni? – Tsak az gátol és zavar, hogy még apróbb Munkáim nintsenek kinyomtatva, mellynek oka a’ Censúráknak és Typographiáknak késedelmességek; és az, hogy egy Tiburban vagy Tusculánumban meg nem vonhatom, vagyis ki nem deríthetem magamat. Hoc erat in votis; modus agri non ita magnus, Hortus ubi et tecto vicinus jugis aquae fons, Et paulum silvae super his foret. A’ gazdagságot soha sem kívántam, nem is kívánom; de a’ tsendes földi életre, úgy látszik, érezhetem jussomat.”⁷⁵ Ez a levélrészlet azért is figyelemre méltó, mert két antik példa is érintve van benne: Vergiliusé, a halálig írott, eposzi főmű emlegetésével, és Horatiusé, akire a két helységnév, Tibur és Tusculanum utal, s akitől az idézett sorok is származnak. Ez jól láthatóvá teszi, hogy a megcélzott életforma mennyire egy antikizáló kód alapján van elképzelve, vagy legalábbis érthetővé téve; ennek ráadásul a későbbiekben folytatása lesz, hiszen Csokonai a debreceni tűzvész pusztításakor és saját házának építéskor is a Tusculanum-metaforát alkalmazza. Új vonásokat tesz hozzá mindehhez egy másik 1803-as levél. Csokonai ugyanis ebben az évben minden bizonnyal gróf Fekete Jánostól is remélt hasonló támogatást, ahogyan erre a gróf titkáranak, Mátyási Józsefnek a válaszeleveléből következtethetünk (Csokonai levele ugyanis elkallódott): „A’ mi az Urnak a’ Generalis Ur iránt valo gondolatját illeti: annak, (fájdalommal kell írnom) semmi modját nem látom; mert maga Foti Residentiáján kívül, minden Földes Uri Jussok egy talpalatnyiig, a’ Helységek által arendáltak és biratnak, 1 Januariustol kezdvén 32 esztendőig – De generaliter is az Úr fel tételéről az a vélekedésem, hogy egy Sans-soucít, vagy nem Nagy Urnál Hazánkban, vagy ha annál, tsak Erdélyben lehet reményleni.”⁷⁶ Ez a levél azért figyelemre méltó, mert egy újabb, szintén irodalmias allúzióval egészíti ki az életforma-modellt: s bár ezek Mátyási szavai, a párhuzamok alapján úgy tűnik, a levélíró itt Csokonai metaforájához igazodhatott. Sans-souci emlegetése ugyanis igen jellemző Csokonaira; ez pedig Nagy Frigyes és Voltaire-t is bevonja a követendő minták közé. Érdemes végigkövetni ennek a rendkívül következetesen alkalmazott metaforának a használatát Csokonai leveleiben, hiszen a költő saját pozíciójára vonatkozó reflexióinak egyik kulcsmozzanatáról van szó. „...tsak azt kéréim vala ki Görög Úrtól, hogy mind Kötelességim mind fizetésem felől praecisőbb tudósítson, hogy bizonnyal tudjam mitsoda teherre, ’s mitsoda commodításra hagyom magamat megelegetett Sanssoucimból a’ Bétsi lármás fényre kiléptetni.”⁷⁷ Az anyja házát elpusztító tűzről küldött beszámolójában a metafora így szerepel: „De az a’ rettenetes tüzi Veszedelem, melly a’ múlt Jun. 11d. Napj. Városunkban 2000 házakat egy dél után elégetett, az én kis Sans-Soucimat is, hol a’ Músák karjai közt nyugodalmas magánosságba éltem, ’s isoláltatva a’ Világtól érzésbe ’s gondolkodásba lappangot-

⁷⁵ Csokonai – Széchényi Ferencnek, [Debrecen, 1803. ?május] = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 261.

⁷⁶ Mátyási József – Csokonainak, Fót, 1803. május 30. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 267.

⁷⁷ Csokonai – Márton Józsefnek, Debrecen, 1801. [május] 19. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 130.

tam, üszöggé és hamuvá tette; úgyhogy már most nem hogy a' nyomtatásra, de jó ha a' ház' felépítésre elegendő tehetséggel bírhatok.”⁷⁸ A metafora megismétlődik egy másik, hasonló témájú, s hasonló funkciójú, hiszen éppúgy lehetséges arisztokrata mecénáshoz szóló levélben is: „Éppen a' rózsák nyíltak; mikor kertetskémén, az én kis Sans-soucímon, a' lobogó lángok keresztül rohantak: szívfacsarodva kellett szemlélnem, mikor Tusculanumom, hol legérzékenyebb gondolatim teremtődtek, a' láng között ropogott; mikor ama rózsza lugas tövig égett, 's az a' fülemüle melly e' kis zöld Szálának, minden éjjel concertet adott, öröngve repült el a' bátorságosabb erdei vidékekre.”⁷⁹ Ugyancsak a tűzvész említéséhez rendelődik hozzá a metafora egy, gróf Erdődy Zsigmondnének címzett levélben is: „Most tehát, minekutánna ama nagy tűzben, melly 14 Junii 1802 Városunknak nagyobb részét a' fővebb épületekkel megemésztette; 's az én tsekély Sans-soucímat is porrá tette, a' Lilla' nyomtatását ekkoráig késleltette volna: bátorkodom azt újonnan a' Nagyságod' fényes pártfogásába mély főhajtással ajánlani.”⁸⁰ S végül a Rhédey Lajoshoz intézett, a nagyváradi temetés konfliktus-sorozatához tartozó levélben is felbukkan a metafora: „...méltóztassa Nagyságod közelebről esmerni azt a' Debreczeni embert, a' kit önnön Polgártársai nem esmérnek; a' ki sok dolgot nem a' fő és al Pöbel szemeivel néz; a' kinek fő kívánsága tsak az, hogy csendességét meg ne háborítsák; a' ki Sanssouci lakást képzel a' Nádlepte fedél alatt...”⁸¹

Mi derül ki ebből az idézetsorból? Elsősorban nyilván a metafora sajátos, szituációhoz kötött használata: hangsúlyosan s szinte kivétel nélkül arisztokrata levelezőtársakhoz intézett, nyílt vagy bújtatott kérelmet tartalmazó gondolatmenetek része. Azaz, tehetjük hozzá, egy oppozicionális elgondolás egységéről van szó: a társadalmi és anyagi különbségeket helyettesítő, sajátos, szellemi függetlenség kódoltatik így.⁸² Érdekes az is, hogy rendre vagy mint már birtokolt tulajdon jelenik meg itt Sans-souci, vagy éppen elveszítettként figurálódik. A tágasabbnak tűnő Tusculanum-metafora sugallatával azonban ez nem ellentétes. Úgy tűnik, hogy az irodalmias utalások, mondhatnók, egy intertextuális viszonyrend révén egy igen komolyan végiggondolt finanszírozási elképzelés is kimutatható itt.

Ennek a finanszírozási elképzelésnek a folyamatos jelenléte pedig arra mutat, hogy Csokonai egyik legfőbb vágyott életforma-modelljével állunk itt szemben.⁸³ Ehhez képest a többi kísérlet a létező és elérhető pozíciók megszerzését szolgálta csupán, miközben Csokonai számára a költői léthez méltónak érzett társadalmi háttérrel először és a legteljesebben éppen az uralkodóhoz intézett instancia írta körül.

⁷⁸ Csokonai – Erdődy Zsigmondnének, [Debrecen, 1802. július] = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 190.

⁷⁹ Csokonai – Széchényi Ferencnek, Debrecen, 1802. szeptember 16. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 199.

⁸⁰ Csokonai – Erdődy Zsigmondnének, Debrecen, 1803. május 19. = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 263.

⁸¹ Csokonai – Rhédey Lajosnak, [Debrecen, 1804. szeptember 8.] = CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 311.

⁸² Erről lásd még BORBÉLY Szilárd figyelemre méltó gondolatmenetét: *Csokonai karaktere és az Arkádiaper* = „*Et in Arcadia ego*”, *i. m.*, 191–192.

⁸³ Vö. még DEBRECZENI Attila jegyzeteivel: CSOKONAI VITÉZ, *Levelezés*, 810–811.